

*Dr. Matjaž Duh
Katja Lep*

Evidentiranje likovno nadarjenih učencev v osnovni šoli

Kratki znanstveni članek
UDK 373.3.091.212.3:73/76

POVZETEK

V prispevku obravnavamo evidentiranje likovno nadarjenih otrok v slovenskih osnovnih šolah. Evidentiranje likovnih talentov je potekalo preko opazovanja otrok in vrednotenja njihovih likovnih izdelkov. V raziskavi nas je zanimalo, kako vidi-jo nadarjenost in likovni talent učitelji praktiki v nižjih razredih osnovne šole. V razpravi je ugotovljeno, da pri nas še vedno ni sistematičnega spremljanja učencev, ki kažejo določene presežke na likovnem področju, kot lahko to srečamo na drugih področjih osnovnošolske vzgoje in izobraževanja. Ugotovljeno je bilo tudi, da evidentiranje likovno nadarjenih učencev predstavlja za učitelje zahtevno nalogo. Cilj raziskave, v katero je bilo vključenih 63 otrok, ki so jih učitelji evidentirali kot likovne talente, je bil ugotoviti, ali ti učenci te sposobnosti res imajo. Ugotovitve kažejo, da učitelji pogosto nimajo ustreznih predstav, kateri so tisti znaki, ki kažejo, da gre za potencialno likovno nadarjenega učenca.

Ključne besede: likovna vzgoja v OŠ, specifična nadarjenost, učitelji nadarjenih učencev, evidentiranje likovnih talentov

Evaluation of Artistically Gifted Pupils in Primary School

ABSTRACT

In the article we discuss how artistically talented pupils are identified in Slovenian primary schools. The identification of artistically talented pupils was conducted through observation and evaluation of their artwork. In the research we wanted to know how primary school teachers perceive the talent of artistically gifted pupils. In the discussion we established that in Slovenia we still do not have a systematic way of observing pupils with above-average abilities in visual art as we do in other areas of primary education. It was determined that identifying artistically talented pupils represents a demanding task for teachers. The goal of our research, which included 63 pupils that had been identified by teachers as artistically talented, was to determine whether these pupils really have talent or not. The results show that teachers often do not have adequate abilities in recognizing the signs of potential artistic talent.

Key words: primary school, visual art education, specific talent, teachers of gifted pupils, identifying artistically talented pupils

Uvod

V slovenskih osnovnih šolah so v zadnjih letih posebne pozornosti deležni tudi nadarjeni učenci. Evidentiranje je del procesa odkrivanja nadarjenih učencev. Za zanesljivo evidentiranje in identifikacijo le-teh je potrebno sodelovanje različnih strokovnjakov. Prva opazovanja in evidentiranje nadarjenih učencev so naloga vzgojiteljev in učiteljev, torej že v vrtcu in v prvih razredih osnovne šole. Pri evidentiranju nadarjenih učencev se učitelji lahko oprejo na seznam lastnosti, ki jih utegnejo imeti potencialno nadarjeni otroci na različnih področjih. Kot dober primer lahko navedemo evidentiranje športno nadarjenih učencev (Žagar, 2006). Na tem področju smo priča sistematičnemu spremljanju učenca. Posledično se posebna skrb posveča samemu razvoju teh učencev, ki so usmerjeni v programe za športno nadarjene učence. Podoben način dela, evidentiranje in tudi identifikacija obstajajo pri glasbeni vzgoji (Žagar, 2006).

Pri evidentiranju likovno nadarjenih učencev pa se nam že kar na začetku postavlja pomembno vprašanje: Kako jih prepoznati in kje jih srečati? Tukaj imajo veliko vlogo učitelji, saj le-ti učence najbolj poznajo in sledijo njihovemu delu. Mnogi učitelji pa se ne čutijo dovolj kompetentne za tako pomembno nalogo, saj se v glavnem zavedajo zahtevnosti te naloge. V pričujoči raziskavi smo ugotovili, da je evidentiranje likovnih talentov v naši pedagoški praksi vsekakor velik problem.

Likovni talent

Danes ugotavljamo, da je število raziskav o splošni nadarjenosti na določenih področjih veliko, manj pa je raziskav na področju likovne nadarjenosti (Lep, 2008). Glede prepoznavanja likovnega talenta se lahko opremo na dokaj staro Maierjevo (1939) razumevanje tega fenomena, ki pravi, da so komponente likovne nadarjenosti sposobnost, motivacija in ustvarjalnost. Maier kot pomembne sposobnosti, ki opredeljujejo likovni talent, navaja perceptivno lahkotnost, vizualni spomin, ročne spretnosti in estetsko inteligenco, k temu pa dodaja še motivacijo in ustvarjalnost (povzeto po: Čudina Obradović, 1991).

Motivacijo za likovno ustvarjanje lahko spremlja učitelj sam. Likovno sposobnost določata spacialna sposobnost in sposobnost vizualnega mišljenja. To sposobnost imenujemo vizualno-spacialna sposobnost. Med temi dejavniki ločimo dejavnike, ki učencu omogočajo likovno aktivnost, in tiste, ki to aktivnost spodbujajo. Dejavniki, ki omogočajo likovno aktivnost, so natančno zaznavanje, skupek predstav, imaginacija in motorična spretnost. Dejavniki, ki učenca spodbujajo, pa so občutljivo zaznavanje, ustvarjalno mišljenje, emotivnost in motorična občutljivost. Za evidentiranje likovno nadarjenih otrok po tem kriteriju lahko izhajamo iz poglobljene analize učenčevih likovnih del (Duh in Batič, 2003).

Po mnenju mnogih avtorjev predstavlja likovni talent presek nadpovprečne sposobnosti, ustvarjalnosti in motivacije. V Renzullijevem modelu ob motivaciji najdemo še okolje. Če Renzullijev model globlje proučimo, vidimo, da Renzulli pod sposobnosti razume intelektualne, umetniške, psihomotorične in socialne sposobnosti. Ustvarjalnost opredeljuje z divergentnim mišljenjem – originalnostjo,

domišljijo, fleksibilnostjo ter bogastvom domislic. Kot dejavnike motivacije in okolja pa navaja marljivost in vztrajnost, ambicioznost, čustveno stabilnost, priznanje v okolju in optimalno zahtevnost (Feger, 1988). Tudi Ferbežer (2002) v kurikularnem modelu obogatene triade opisuje Renzullijev model, kjer se razvijajo kreativnost, kognitivni slog, aktivni kritični odnos do znanja, divergentno in globalno mišljenje ter metakognicija. Model vsebuje tri tipe obogatitve rednega pouka in šolskega dela ter dimenzije njihove interakcije. Kakovosten pouk brez dvoma pospešuje razvoj nadarjenih in tudi manj nadarjenih učencev, zato mora biti temeljna strategija učnega dela hevristično usmerjena, z jasno zastavljenimi učnimi cilji (Blažič, 1994).

Danes poznane karakteristike likovne ustvarjalnosti so velika neodvisnost v uporabi informacij, pojmov, manipuliranje z vizualnimi predstavami, da bi se izrazile misli in ideje ter organizacija. Ena od značilnosti likovnih talentov je tudi, da vizualno informacijo pravilneje preberejo kot povprečni posamezniki, svet vidijo v smislu form in površinskih oblik, imajo superioren vizualni spomin, pogosto so njihove slike prikazane realistično. Kažejo večji razpon v izboru tem, imajo večji likovni besedni zaklad in so likovno bolj podkovani kot vrstniki. Domišljija je razvita, sposobnejši so pri nakazovanju gibanja na risbi ter pri uporabi barv in kontrastov. Prav tako so pripravljeni odkrivati nove materiale za likovno izražanje in so bolj občutljivi za neobičajne predmete, oblike in teme. Kažejo večji interes za estetske kvalitete umetniškega dela (Čudina Obradović, 1991). Iz navedenega lahko sestavimo seznam lastnosti, na katerega se lahko oprejo učitelji pri identifikaciji likovnih talentov. Te lastnosti so: bujna domišljija, učenec si zapomni izredne podrobnosti, riše najrazličnejše stvari, likovni dejavnosti posveti več časa, uživa pri preizkušanju novih materialov, sredstev in tehnik, zna opazovati svet okoli sebe, postavlja si visoka merila kakovosti in pogosto predeluje oziroma popravlja svoje delo, da bi jih dosegel, likovne dejavnosti jemlje zelo resno in navdajajo ga z velikim zadovoljstvom, zanima se tudi za dela sošolcev (George, 1997).

Identifikacija likovno nadarjenih otrok se izvaja z analizo likovnih del in s pomočjo testov. Učitelj razrednega pouka lahko pri procesu vrednotenja in ocenjevanja identificira nadarjene učence »in jim nameni posebno pozornost« (Karlavaris, 1991, str. 247). Menimo, da je za zanesljivo identifikacijo likovno nadarjenih otrok oziroma likovnih talentov potrebno upoštevati čim več znakov in dejavnikov. Identifikacija nadarjenih otrok oz. talentov lahko poteka na različne načine in to na osnovi opazovanja učencev pri izvajanju rednih šolskih dejavnosti. Možnosti pa so še: standardizirani postopki za pregled in diagnozo, inteligenčni testi, testi divergentne produkcije, testi dosežkov, učni testi, kriterijski testi. (Feger, 1988, str. 102–112).

Cvetkovič Lay je izvedla anketo, kjer so bili nadarjeni učenci vprašani, kaj vse bi jim v šoli pripomoglo, da bi lahko bili ustvarjalnejši. Dejali so, da bi potrebovali boljšo opremo, več časa in večjo svobodo pri uporabi pripomočkov, več literature, več motivacije za delo, drugačen način dela v razredu, več praktičnih primerov, pametnejše profesorje, dodatne programe in ne nazadnje tudi internet (Cvetkovič Lay, v Blažič, 2003).

Opredelitev raziskovalnega problema

Odkrivanje likovno nadarjenih učencev poteka v treh stopnjah: evidentiranje, identifikacija in pridobitev mnenja staršev. Ker je potek evidentiranja likovno nadarjenih učencev v veliki meri odvisen od učiteljev, nas je zanimalo, kako učitelji prepoznavajo likovno nadarjene učence. Učitelji, zajeti v raziskavi, so izpolnjevali anketni vprašalnik in nam posredovali nekaj likovnih izdelkov otrok, za katere so predvidevali, da so likovno nadarjeni. Anketni vprašalnik je vseboval vprašanja o kriterijih evidentiranja, oblikah dela z nadarjenimi učenci, značilnostih nadarjenih učencev, problemih pri vzgojno-izobraževalnem delu z nadarjenimi ipd. Anketiranje je potekalo vodeno in individualno.

Posredovali so nam likovne izdelke 63 otrok, od tega od nekaterih otrok več različnih izdelkov, od večine pa le po enega. V raziskavi smo poskušali ugotoviti, v kolikšni meri se ocene učiteljev razrednega pouka ujemajo s teoretično oblikovanimi kriteriji za odkrivanje likovne nadarjenosti. V nadaljevanju je predstavljen le del širše raziskave, kjer predstavljamo likovna dela učencev, ki so jih učitelji prepoznali kot potencialno likovno nadarjene, ovrednotena po objektivnih merilih.

Metodologija

V raziskavi smo izhajali iz temeljnega raziskovalnega vprašanja: Ali obstaja razlika med mnenjem učitelja in dejansko ugotovljenimi likovnimi sposobnostmi otrok? Po namenu je raziskava aplikativna, ker je usmerjena v reševanje praktičnih primerov, v razvoj prakse na osnovnih šolah. Po ravni spoznanja je raziskava eksplikativna. Po odnosu raziskovalca do prakse je raziskava kavzalna neeksperimentalna, ker proučujemo obstoječe stanje na osnovnih šolah. Raziskovali smo na neslučajnostnem namenskem vzorcu, ki ga je predstavljalo 40 učiteljev tretjih in četrtih razredov osnovnih šol. Osnovne šole so bile izbrane na območni enoti Zavoda republike Slovenije za šolstvo, OE Maribor. Izbrane šole so bile vključene v program uvajanja 9-letne osnovne šole prvega in drugega kroga leta 2000/01, 2001/02, ker naj bi na teh šolah tudi najprej začeli uresničevati koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi (Bezić idr., 1999).

V raziskavo zajeti učitelji so nam posredovali 85 otroških likovnih del, ki jih je ustvarilo 63 učencev tretjih in četrtih razredov osnovne šole. Zbiranje izdelkov je potekalo od konca februarja do sredine marca 2008. Kot instrumentarij smo uporabili ocenjevalne lestvice s kriteriji likovnostvarjalnega, likovnooblikovnega in optično-tematskega razvoja, ki predstavlja intelektualne komponente v otroškem likovnem delu, ki jih prepoznamo kot posamezne razvojne faze. V znanstvene namene spremljamo s posebnim instrumentarijem predvsem, kaj je upodobljeno na likovnem delu in kako je otrok to prikazal.

Z ocenjevalno lestvico pridobljene rezultate smo razvrstili v tri skupine:

- skupina učencev, pri katerih je bilo opaznih veliko značilnosti likovno nadarjenih otrok,

- skupina učencev, pri katerih so bile komaj opazne značilnosti likovno nadarjenih otrok,
- skupina učencev, pri katerih nismo zaznali značilnosti likovno nadarjenih otrok.

Rezultati in diskusija

Na pridobljenih likovnih izdelkih učencev smo uvodoma analizirali osnovni pristop k likovnemu delu, kot so izbrana lega risalne površine in obvladovanje likovnega prostora ter kako so prikazane podrobnosti. Na likovnih izdelkih z risarskega likovnega področja smo analizirali vrste in raznolikost črt, s slikarskega likovnega področja pa uporabo barv. Pri spremljavi optično-tematskega razvoja smo ugotavljali, koliko likovno delo odstopa od pričakovanega glede na razvojno stopnjo, kar smo analizirali predvsem na upodobitvah figure in/ali objektov. Z oblikovnega vidika smo analizirali vrsto uporabljenih likovnih elementov in njihovo povezanost v likovni kompoziciji. Otroška likovna dela smo analizirali tudi z vidika ustvarjalnega procesa pri nastajanju likovnega dela in glede na likovno strukturo. Zanimalo nas je tudi, kakšne so učenčeve likovne ideje, kakšna je njegova likovna izkušnja in kako obvladuje likovne tehnike. Otroška likovna dela smo kot nedeljivo celoto vrednotili tudi z vidika likovne sugestivnosti.

Pri načrtovanju raziskave smo se zavedali dejstva, da likovna nadarjenost pomeni konstantno preseganje povprečja na enem ali več likovnih področjih v daljšem časovnem obdobju (Čudina Obradović, 1991). Zato smo prosili učitelje, zajete v raziskavo, da nam posredujejo izdelke učencev, ki so jih spremljali daljši čas in jih tudi prepoznali kot potencialno likovno nadarjene. Od nekaterih učiteljev smo dobili več izdelkov istih učencev, od drugih pa le po enega. Vseeno pa nam pridobljena otroška likovna dela že kažejo na način razmišljanja učiteljev in na merila, po katerih učitelji vrednotijo in evidentirajo potencialne likovne talente med osnovnošolsko populacijo.

V nadaljevanju bomo predstavili tri po načelu eksemplarnosti izbrana otroška likovna dela, ki so nam jih posredovali učitelji, za katera so menili, da kažejo določene likovne presežke, ki jih lahko pripišemo bolj razvitim likovnim sposobnostim oziroma likovnemu talentu. Iz vsake skupine je glede na opazno značilnost likovno nadarjenih otrok v nadaljevanju predstavljeno in analizirano eno otroško likovno delo.

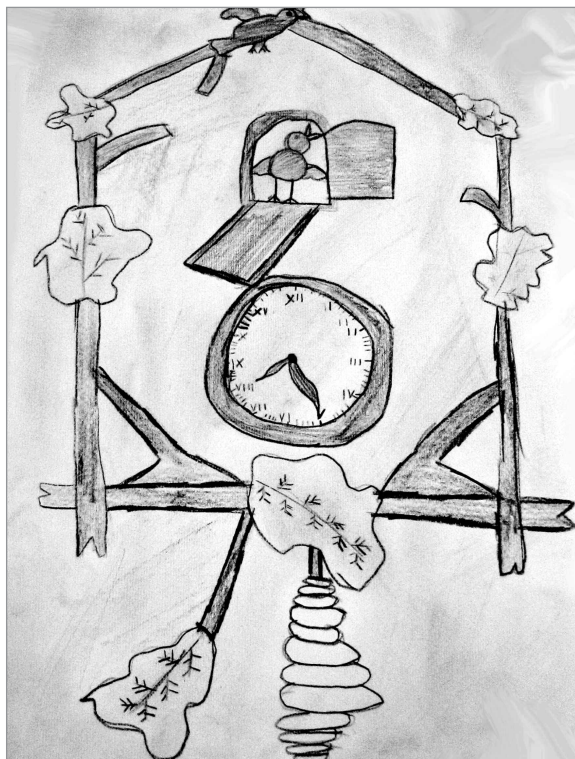
V skupino učencev, pri katerih je bilo opaznih veliko značilnosti likovno nadarjenih otrok, so bila uvrščena tudi likovna dela dečka A. Deček je na risbi z ogljem (slika 1) dobro izkoristil likovno tehniko. Ob uporabi linij je z raznoliko uporabo risala na risbi dosegel tudi tonske učinke. Svetlo – temno nasprotje mu je omogočilo tudi likovno interpretacijo prostorske globine in nakazovanja površine teles. Podrobnosti so precej raznolike (okna, streha, fasada, ograja) in dokaj natančno nakazane. Lega risalne površine je dobro izbrana, saj učencu omogoča postavitev in povezavo osrednjega motiva (hiše) z okoljem. Kompozicija je smiselno nakazana, vidno je tudi prekrivanje med narisanimi objekti. Proces nastajanja likovnega dela je dobro elaboriran in izpeljan. Na likovnem delu sta kljub dosled-

ni likovni strukturi vidni impulzivnost in ekspresivnost v likovnem izrazu. Učenec je pri risanju uporabljal izjemno bogate in raznovrstne likovne ideje ter kombiniral tehnične postopke, ki mu jih je omogočalo izbrano risalo. To kaže na učenčeve dobre likovne izkušnje. Skladnost likovnega dela je dobra, ritmiziranje temnih in svetlih površin pa kaže na razvit likovni občutek. Nakazovanje prostora z uporabo različnih prostorskih ključev kaže na učenčeve izjemno razvite spacialne sposobnosti, odločnost potez pa pripomore k sugestivnosti likovnega izraza. Po analizi likovnega dela učenca lahko ugotovimo, da so na njegovem izdelku vidni mnogi znaki ustvarjalnosti in likovne nadarjenosti.

Slika 1: Deček A (9 let). Risba z ogljem.

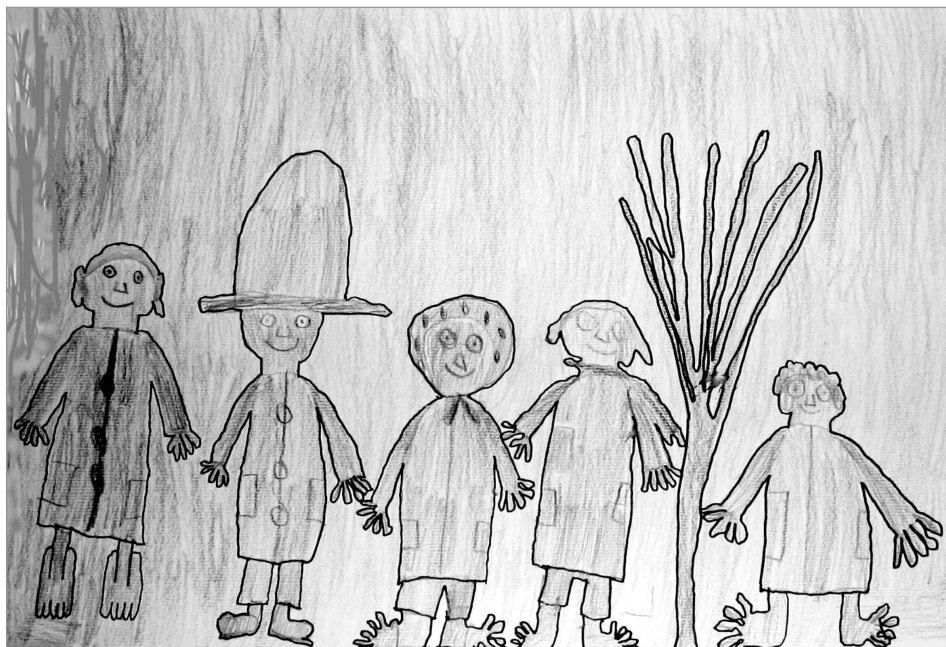
V skupino učencev, pri katerih so bile komaj opazne značilnosti likovno nadarjenih otrok, je bila uvrščena tudi risba deklice A. Učenka je na risbi (slika 2) upodobila motiv stenske ure. Detajli so dokaj podrobno in natančno nakazani in tudi lega formata je ustrezno izbrana. Na risbi je vidno nakazovanje prostora, ki ga učenka dosega z delnim prekrivanjem elementov (vej), ki tvorijo okvir okoli ure. Tudi pri listih, ki so nekakšen dekorativni dodatek, je občuten prostor v odnosu spredaj – zadaj.

Slika 2: Deklica A (8 let). Risba s suho barvico.

Za osrednji element (uro) se zdi, kot da plava v praznem prostoru. Poskus uporabe še drugega prostorskega ključa je delno viden v uporabi linearne perspektive na stojalu pod kukavico. Na risbi je opazen ustvarjalni proces, ki je le delno izpeljan, temu sledijo tudi likovne strukture. Vidne so raznovrstne likovne ideje ter raznovrstna in zanimiva tehnična izvedba. Skladnost med izbranimi likovnimi elementi je dokaj dobra, nekoliko slabša pa je likovna izkušnja. Po analizi likovnega dela smo pri tej učenki prišli do ugotovitve, da so na njenem likovnem izdelku sicer opazni znaki določene likovne spretnosti, manj pa je risba kakovostna z ustvarjalnega vidika. Na izdelku te deklice so znaki, značilni za likovno nadarjenost, komaj prepoznavni.

V skupino učencev, pri katerih nismo zaznali značilnosti likovno nadarjenih otrok, je bila uvrščena tudi kolorirana risba dečka B. Na likovnem delu (slika 3) je učenec upodobil družino. Gre za kombinirano tehniko, v kateri je najprej s suhimi barvicami upodobil motiv, nato pa je v smislu obrisne risbe s flomastrom obrobil vse figure in drevo. Figuralna kompozicija je zanimiva, figure pa so prikazane v nizu druga ob drugi brez prekrivanja in brez občutenja prostora. Postavitev figur na spodnji rob papirja, ki je v funkciji talne črte, ob tem pa še dve figuri lebdita v

Slika 3: Deček B (9 let). Risanje v kombinirani tehniki.

zraku, kaže na povsem elementarno nakazovanje prostora. Podrobnosti na risbi so dokaj dobro nakazane, predvsem zanimivo so narisani prsti na rokah in nogah. Pri figurah so večinoma narisana ramena in vrat, figure so v pričakovanem razmerju, ni pa prikazana dejavnost figur. Vse figure so narisane v eni smeri, od spredaj. Barve so v funkciji koloriranja, kompozicija pa je na elementarnem nivoju. Čeprav je na likovnem delu ustvarjena preprosta skladnost, je likovna ideja le minimalna, vidna pa sta nizek nivo tehnične izvedbe ter monotonost giba in poteze. Glede na elementarno likovno izkušnjo in minimalno adekvatnost uporabljene likovne tehnike menimo, da na učenčevem likovnem izdelku ni opaziti znakov ustvarjalnosti in likovne nadarjenosti.

S podobno poglobljeno analizo vseh otroških likovnih del, ki smo jih pridobili od 63 učencev, smo ugotovili, da pri 45 učencih (71 %) ni mogoče prepoznati značilnosti likovno nadarjenih otrok. Iz tega lahko sklepamo, da so mnogi učitelji premalo kritično ocenili izdelke učencev ali pa ne prepoznavajo likovne originalnosti in ostalih kakovosti otroškega likovnega dela. Pri 11 učencih (18 %) smo s poglobljeno analizo likovnih del ugotovili nekatere komaj opazne znake likovnega talenta. Za te učence lahko predvidevamo, da se bo njihov likovni čut še izostril. Pri 7 učencih (11 %) pa so učitelji pravilno predvidevali in prepoznali razvite likovnostvarjalne in spacialne sposobnosti, torej znake, ki kažejo na likovni talent. Ti učenci torej s svojim likovnim ustvarjanjem že v zgodnjem otroštvu kažejo prepoznavne znake likovnega talenta.

Zaključek

V pričujoči raziskavi smo ugotovili, da učitelji med svojimi učenci težko razberejo potencialne likovne talente. Vedenje učiteljev o temeljnih značilnostih likovno nadarjenega učenca je dokaj pomanjkljivo. Ne moremo zanemariti dejstva, da je sicer veliko učencev ustvarjalnih, vendar to še ni dovolj, da bi lahko dejali, da je določen otrok potencialno likovno nadarjen. Učitelji bi morali bolj objektivno gledati na likovne izdelke učencev. Ob tem se sprašujemo, kateri pripomočki oziroma pomagala bi učiteljem pomagali, da bi učence z izraženimi likovnimi presežki lažje in hitreje prepoznali. Učitelji so nam v analizo ponudili izdelke 63 učencev. Izdelke teh, po mnenju učiteljev nadarjenih otrok, smo podrobneje pogledali in ovrednotili. Rečemo lahko, da je med njimi le dobra desetina takšnih, ki so po znanstvenih kriterijih likovno nadarjeni. Rezultati raziskave kažejo na dejstvo, da imajo učitelji mnogokrat napačne predstave o tem, kateri so pomembni znaki za potencialni likovni talent. Tako se seveda lahko zgodi, da pa resnično prave talente spregledajo.

Ob teh ugotovitvah se nam poraja veliko vprašanj. Eno temeljnih je: Koliko je sploh evidentiranih učencev, ki naj bi imeli nadpovprečne likovne sposobnosti? Na drugi strani pa so evidentirani učenci, od učiteljev prepoznani kot likovni talenti, ki pa to mnogokrat niso. Analogno temu lahko ugotovimo, da verjetno obstajajo mnogi učenci, ki so prav tako ustvarjalni in nadarjeni, a so bili od učiteljev spregledani.

LITERATURA

- Bezič, T. idr. (1999). *Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi v devetletni osnovni šoli*. Ministrstvo RS za šolstvo in šport.
- Bezič, T. (2006). *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi*. Zavod RS za šolstvo in šport.
- Blažič, A. (1994). Vpliv socialnega okolja na razvoj nadarjenih. V M. Blažič (ur.), *Nadarjeni: stanje, problematika, razvojne možnosti: zbornik* (str. 107–114). Novo mesto: Pedagoška obzorja.
- Blažič, M. (1994). Didaktični vidiki pospeševanja razvoja nadarjenih. V M. Blažič (ur.), *Nadarjeni: stanje, problematika, razvojne možnosti: zbornik* (str. 55–61). Novo mesto: Pedagoška obzorja.
- Cvetković Lay, J. (2003). Kaj o kvaliteti izobraževanja mislijo nadarjeni učenci. V M. Blažič (ur.), *Nadarjeni med teorijo in prakso: zbornik* (str. 261–269). Novo mesto: Slovensko združenje za nadarjene, Visokošolsko središče.
- Čudina Obradović, M. (1991). Likovni talent. V A. Kobola (ur.), *Nadarjenost, razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje* (str. 121–133). Zagreb: Šolska knjiga.
- Duh, M. (2004). *Vrednotenje kot didaktični problem pri likovni vzgoji*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Duh, M. in Batič, J. (2003). Problematika identifikacije likovnih talentov ob vstopu v osnovno šolo. V M. Blažič (ur.), *Nadarjeni. Izkoriščen ali prezrt potencial: zbornik* (str. 149–157). Novo mesto: Slovensko združenje za nadarjene Novo mesto.
- Duh, M. in Vrlič, T. (2003). *Likovna vzgoja v prvi triadi devetletne osnovne šole. Priročnik za učitelje razrednega pouka*. Ljubljana: Rokus.
- Feger, B. (1988). *Hochbegabung. Chancen und probleme*. Bern: Hans Huber Verlag.
- Ferbežer, I. (2002). *Celovitost nadarjenosti*. Nova Gorica: EDUCA.
- George, D. (1997). *Nadarjen otrok kot izziv*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Lep, K. (2008). *Prepoznavanje likovnih talentov pri likovni vzgoji v osnovni šoli*. Diplomsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.
- Winner, E. in Martino, G. (2000). Giftedness in non-academic domains: The case of the visual arts and music. V K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg in R. F. Subotnik (ur.), *International handbook of giftedness and talent* (str. 95–108). Amsterdam, Lausanne, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo: Elsevier.
- Žagar, D. (2006). Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli: zakaj tako. V T. Bezič, A. Blažič, D. Boben, M. Brinar Huš, M. Marovt, M. Nagy in D. Žagar (ur.), *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi* (str. 10–19). Ljubljana: ZRSŠ.

Elektronski naslov: matjaz.duh@uni-mb.si
katja_lep@yahoo.co.uk

Založniški odbor je prispevek prejel 17. 11. 2008.